

MILORAD RADOVANOVIĆ: **SOCIOLINGVISTIKA,**
BIGZ, XX vek, Beograd 1979.

1. Još od starih grčkih filozofa i logičara seže uvjerenje o povezanosti jezičkih, kulturnih i društvenih pojava. To uvjerenje će provijavati ponegdje u pogledima pojedinih gramatičara sve do polovine XX vijeka, ali uvijek sporadično, tako da studioznijih radova u kojima bi se obrađivale društveno-jezičke korelacije nije bilo sve do druge polovine ovoga vijeka. A onda, prije desetak godina u SAD predstavnici antropološke lingvistike i psiholingvistike oformili su i zasnovali kao samostalnu naučnu oblast — sociolingvistiku, koja u žiži svog interesovanja ima relaciju jezik-društvo, njihove odnose i interakcije. Od tada je naglo poraslo zanimanje među lingvistima i u Evropi i u Americi za ovu mladu lingvističku disciplinu. To zanimanje za sociolingvistiku osjetilo se i među serbo-kroatistima i rezultiralo je nekolicinom knjiga¹ posvećenih uglavnom problematici našeg standardnog jezika, najčešće pitanju varijanata. Ali, i na prevodilačkom planu bio je primjetan vidan napredak: najprije su u časopisu »Kultura« br. 25 iz 1974. u tematskom broju »Jezik i društvo« prevedeni najreprezentativniji radovi savremenih sociolingvista, a nešto kasnije pojavila su se i neka temeljna djela iz ove oblasti — »Sociologija jezika« Džoše Fišmana i »Jezik i društvene klase« Bazila Berstajna².

2. I pored svega toga, naš čitalac nije bio u mogućnosti da dobije na jednom mjestu osnovna znanja iz sociolingvistike, jer su gotovo svi dosadašnji radovi, i oni iz pera naših lingvista i oni prevedeni, uglavnom obrađivali samo pojedinačna pitanja kojim

¹ V. npr. M. Pešikan, *Naš književni jezik na sto godina poslije Vuka*, Beograd, 1970; D. Brozović, *Standardni jezik*, Zagreb, 1970; P. Ivić, *Srpski narod i njegov jezik*, Beograd, 1971; Lj. Jonke, *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*, Zagreb, 1971; J. Vuković, *Naš književni jezik danas*, Sarajevo, 1972.

² Prva u izdanju »Svjetlosti«, Sarajevo, 1978, a druga u izdanju »BIGZ-a«, Beograd, 1979. Nedavno se u prevodu vrijednog Radovanovića pojavila i knjiga Dela Hajmza, *Etnografija komunikacije*, BIGZ, Beograd, 1980.

se bavi ova disciplina, a i da ne govorimo o neujednačenosti i šarenilu terminologije. Zbog toga se u našoj sredini i osjećala potreba za jednim »udžbenikom« sociolingvistike, jednom knjigom koja bi čitaoca uvela u širok spektar sociolingvističkih pitanja.

3. Tu prazninu, sigurni smo, ispuniće knjiga mladog novosadskog lingviste Milorada Radovanovića: »*Sociolingvistika*«, na koju želimo ovdje skrenuti pažnju.

3.1. Pošto je osnovna funkcija jezika da služi kao sredstvo za sporazumijevanje kolektiva čija je svojina, autor najprije ukazuje na (a) uticanje nejezičkih pojava na jezičke i (b) uticanje jezičkih pojava na nejezičke, tj. na interakcije između jezika i društva u kome se on upotrebljava. Za uticaj nejezičkih pojava na jezičke pojave potvrde nije teško pronaći, jer svaki jezički kolektiv usklađuje i »nadgrađuje« jezik prema svojim potrebama. Tako je, npr., pojava niza novih leksema uslovljena brzim tehnološkim, tehničkim i društveno-političkim razvojem.

Teže su uočljivi uticaji jezičkih pojava na nejezičke, i rijetko se mogu provjeravati, za razliku od prethodnih, mada se, npr., može pretpostaviti da svijest o pripadanju određenoj jezičkoj zajednici u pogodnim istorijskim uslovima može uticati na rađanje ili podsticanje svijesti o religioznoj, političkoj, vjerskoj pripadnosti i sl.

3.2. Da bi se shvatilo kako jezik živi, kako se ostvaruje u komunikacijama i kako ga njegovi predstavnici upotrebljavaju, neophodno je razlikovati tri njegove kategorije: a) *jezičku sposobnost*, pod kojom se podrazumijeva urođena predispozicija čovječije vrste da može progovoriti na nekom jeziku; b) *jezičko znanje*, pod kojim se podrazumijeva poznavanje gramatičkih jedinica jednog posebnog jezika i pravila njihovog kombinovanja, i c) *upotreba jezika*, tj. realizacija jezičkog znanja u komunikativnom aktu.

Radovanović je na veoma pristupačan način obrazložio navedene kategorije i sam predložio termin *jezičko znanje*, obrazlažući podrobno i uvjerljivo njegovu prednost nad već postojećim: *jezička kompetencija*, *jezički kôd* i *jezički sistem*. I za ostala dva termina autor je dao sva sinonimna, dosadašnja terminološka rješenja, ukazujući na njihove lošije strane i razloge svog opredjeljenja za predložene.

3.3. Jedno od polja interesovanja savremenih sociolingvista jeste i društvena uslovljenost komunikativnog akta. Radovanović je u ovoj knjizi posebno poglavlje posvetio tom problemu, određujući na osnovu upotrebe srpskohrvatskih ličnih zamjenica *ti-vi* za drugo lice singulara uticaj »društvene uloge« komunikatorâ. Izbor »ti« ili »vi« u određenoj govornoj situaciji može, po mišljenju autora, informisati o društvenom statusu komunikatora. Tako, npr., simetričan raspored *ti-ti* saopštava o *solidarnosti* među komunikatorima (npr., razgovor studenta sa studentom, vojnika sa vojnikom i sl.); odnos *vi-vi* o *distanciranosti* komunikatorâ (npr., razgovor jednog direktora sa poslovnim partnerom); a nesimetričan raspored *ti-vi*, odnosno *vi-ti*, daje podatak o *razlici u društvenom statusu komunikatora* (npr., razgovor vojnika i starješine, profesora i učenika i sl.).

3.4. Terminološki aparat sociolingvistike, koja je kod nas još u nastajanju i traženju »prava građanstva« među ostalim lingvističkim disciplinama — dosta je neujednačen i raznoobrazan. Zbog toga je autor, s pravom, posebno poglavlje posvetio objašnjenju osnovnih sociolingvističkih termina, kao što su: govorni predstavnik, govorna zajednica, višejezičnost, bilingvizam, diglosija, govorni događaj, govorni akt, govorna situacija i dr.

Radovanović veoma detaljno, jasno i precizno određuje značenje svakog termina koji navodi ne samo u ovom poglavlju nego i u cijeloj knjizi. Za svaki termin on daje značenje koje taj termin ima u ovom radu, ali i sva značenja koja navedeni termin ima kod drugih autora, a za neke slučajeve, kako smo već vidjeli, i sam nudi novo terminološko rješenje. Ova knjiga može biti pravi primjer kako bi trebalo upotrebljavati i objašnjavati terminologiju, a ona je svakako jedan od najvrednijih doprinosa ove knjige.

3.5. Autor je u posebnom poglavlju na veoma pristupačan način objasnio procese koji se odvijaju na putu do jezičke norme i standardnog jezika. Čitav taj »put« je podijelio u 10 faza: 1) selekcija (=izbor) norme, 2) deskripcija (=opis) norme², kodifikacija (=propisivanje) norme, 4) elaboracija (=razrada) norme, 5) akceptuacija (=prihvatanje) norme, 6) implementacija (=primjena) norme, 7) ekspanzija (=širenje) norme, 8) kultivacija (=njegovanje) norme i 10) rekonstrukcija (=prepravljanje, dograđivanje) norme.

Za svaku fazu dato je kratko teorijsko objašnjenje i ilustracija, najčešće, iz našeg standardnog jezika.

3.6. Pošto je ova knjiga udžbeničkog karaktera, autor je na relativno malom prostoru dao pregled najznačajnijih sociolingvističkih radova, i to i onih koji su bili preteče sociolingvistike, kao i onih savremenih, naročito sovjetskih i američkih. Iz ovog pregleda čitalac se na jednom mjestu upoznaje sa gotovo svim dosadašnjim važnijim rezultatima iz sociolingvistike, kao i sa sadašnjim stanjem ove mlade discipline u svijetu.

3.7. Radovanović je posebnu pažnju posvetio sadašnjem položaju sociolingvistike kao nauke i njenom odnosu prema drugim, srodnim, disciplinama, ukazujući na njihove međusobne odnose, u prvom redu između sociolingvistike, na jednoj strani, i filozofije jezika, pragmalingvistike, psiholingvistike, lingvističkog strukturalizma i generativne gramatike, na drugoj strani.

4. Zbog toga što je i koncipirana da bude jedna vrsta uvoda u sociolingvistiku, u knjizi, normalno, nisu mogla naći mjesta mnoga pitanja kojima se bavi sociolingvistika. Autor je obradio ona najrelevantnija, kao i ona koja su najaktuelnija za naš savremeni jezik. A i ona razmatrana nisu uvijek dovođena do kraja, neka su samo dotaknuta, neka pitanja su postavljena i traže odgovor u daljnjim istraživanjima. Da bi tekst približio i čitaocu koji se ne bavi lingvistikom, što je bila jedna od namjera autora, Radovanović je mnoge probleme pojednostavljao, kao, npr., onaj sa jezičkom situacijom

u BiH (str. 79), gdje se kaže da je to područje na kojem se »prožimaju varijante«, što se ne bi moglo prihvatiti³.

Do sitnijih propusta, kao što je navedeni, dolazilo je uglavnom zbog toga što je autor nametnuo sebi dvojak zadatak već na samom početku knjige: da knjiga bude i udžbenik studentima lingvistike, a, s druge strane, da posluži i kao priručnik svim onim koje zanima ova oblast bez obzira na njihovu lingvističku naobrazbu. Autor nije uvijek sretno uspijevao »pomiriti« ta dva cilja tako da je neka pitanja i suviše detaljno analizirao, dok je, opet, neka druga samo doticao.

Ali, i pored toga, knjiga Milorada Radovanovića ispunjava svoju namjenu: svi oni koje interesuje ova mlada lingvistička nauka u ovoj će knjizi naći osnovne teorijske postavke, odličan uvod u sociolingvistiku, koja je kod nas još uvijek u nastajanju. Ova knjiga je, ujedno, i jedina knjiga ove vrste pisana perom našeg lingviste kod nas, i, sigurni smo, utrijeće puteve za još veće interesovanje među lingvistima za sociolingvistiku.

Radovanović je učinio prvi, odlučni korak, a on je i po najteži.

Miloš Kovačević

³ Na bosanskohercegovačkom terenu vrši se, naime, »neutralizacija varijanata«. V. o tome u: S. Janković, *Pogled na bosanskohercegovački međuvarijantni tip*, Pregled LVII/5, knj. I, Sarajevo, 1967, str. 419—459.